Поземелната собственость и войнишкитѣ бащини въ турско врѣме.

Отъ д-ръ Л. Милетичъ.

1. Поземелната собственость въ свръзка съ ленното право въ Турция.

Споредъ корана, основата на цѣлото старо турско законодателство, земята е божия и затова всичкитѣ поземелни имоти по право принадлежатъ на божия замѣстникъ — на халифа, който въ Турция олицетворява и държавата.[1]) Всички земи, които държавата съ правото на силата е придобила, безспорно принадлежатъ ней, освѣнъ онѣзи, които тя доброволно е оставила пакъ като собственость на побѣденитѣ срещу извѣстенъ общъ данъкъ (трибутъ). Своитѣ земи държавата е отстжпяла въ пожизнено владѣние на отдѣлни ней заслужили лица — ленни владѣтели, като си е спазила правото на сжщински собственикъ съобразно съ началата на ленното право, което усвоиха и утвърдиха въ турското царство първитѣ турски завоеватели Османъ и синъ му Орханъ, като раздѣлиха освоенитѣ земи между своитѣ сʼратници. Така даренитѣ земи бивали по-голѣми, наричани *сияметъ,* и по-малки, наричани *тимаръ.* Ленниятъ владѣтель пожизнено се е ползувалъ (съ право на наслѣдство по мжжка линия) отъ приходитѣ на дадения му имотъ, като се е задължавалъ не само да воюва самъ той, когато притрѣбва, но да води съ себе си, съобразно съ приходитѣ на имота, и извѣстно количество въоржжени конници. — Чисто военното потекло на леннитѣ имоти въ Турция ясно личи и отъ названията, що се отнасятъ до тия имоти и тѣхнитѣ господари. Всѣко лено, било тимаръ или сияметъ, се казвало *кълъчъ* (сабя), а лен-

[1]) Въ корана е казано: земята принадлежи на Бога, и той я дава въ наслѣдство, комуто иска; собственостьта (царството) е на Бога, той я дава въ наслѣдство, комуто иска (вж. Ios. Hammer, Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung. Wien, 1815, I. 340).

нията господаръ — *сипахи,* сир. спахия, а то ще рече конникъ, понеже отначало само такива видни военни личности били дарявани съ поземелни имоти. Конницата, която спахиитѣ доставяли на държавата, се наричала *джебели,* сир. войници съ броня. Една околия, въ която имало повече такива ленни имоти — спахилъци, се наричала *санджакъ,* сир. знаме, и се управлявала отъ единъ бегъ, който за отличие носѣлъ конска опашка. Нѣколко санджака наедно образували една область, наричана *еялетъ. Санджакбеговетѣ* на областьта били подчинени на областния управитель, *беглербегъ,* който за отличие ималъ по двѣ до три конски опашки. Леннитѣ имоти сж образували най-голѣмия дѣлъ на османското царство, за това тѣ сж влѣзли въ основата на поземелното устройство на турската държава. Покрай леннитѣ имоти е сжществувалъ и се е признавалъ въ Турция и сжщински частенъ и наслѣдственъ поземеленъ имотъ (мюлкъ). Такъвъ имотъ е билъ признатъ и потвърденъ отъ първитѣ завоеватели или отъ тѣхнитѣ наслѣдници само въ нѣкои области, и то главно въ Мала Азия, прѣди да се простре господството на турцитѣ въ Европа. Именно прѣди тая епоха още не е било развито ленното земевладѣние и затова въ най-старитѣ източници на турското законодателство се говори само за сжщинска наслѣдствена поземелна собственость — *мюлкъ,* за която се плащалъ особенъ данъкъ или десетъкъ. За да се установятъ по-ясно и трайно отношенията между държавата и спахиитѣ отъ една страна и между тѣзи подирнитѣ и селянитѣ, наематели на земитѣ имъ, *рая,* и за да не се смѣсватъ понятията за частната съ ‚наемната‘ собственость, създало се възъ основа на рѣшенията *(фетва)* на отдѣлни мюфтии, взети въ слѣдствие на често подигани аграрни процеси, формално ленно право — *кануни тимаръ,* което напълно било кодификувано прѣзъ врѣмето на султана Сулейманъ II (1520—1566). Всички до тогава спорни въпроси сж били разрѣшени въ кануна на неговия законовѣдецъ, великия мюфтия Ебусудъ, ала при все туй и при наслѣдника на Сулеймана, султана Селимъ III (1566—1574), изново били събрани и още по-ясно изтълкувани финансовитѣ закони въ единъ новъ канунъ отъ дефтердара Мохамедъ Челеби Ефенди на 1566 г. (вж. J. Hammer, Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung, I. 36 нат., 337—342).

Споредъ тълкуването на Мохамедъ Челеби Ефенди земитѣ въ османското царство се дѣлятъ на три категории. Първо има тъй наречени *десетъчни земи* (ерси ашрие), които по врѣме на освоя-

ването сж попаднали въ собственость на мусулмани и сж станали тѣхенъ сжщински имотъ (мюлкъ), съ който по своя воля могатъ да разполагатъ — да го продаватъ, даряватъ или завѣщаватъ. Такива поземелни имоти плащатъ само *десетъкъ* отъ годишния приходъ въ натура. Такива земи били напр. Хеджасъ и Басра. Втора категория земи сж тъй нареченитѣ *данъчни земи* (ерси хараджие), които въ врѣме на завоеванието били оставени на немохамеданскитѣ имъ собственици пакъ да си ги владѣятъ, като били обложени съ особенъ *приходенъ данъкъ* (хараджи мукасеме), по-голѣмъ отъ десетъка (именно една осма, или седма, шеста, пета, четвърта, трета па дори и половината отъ годишния приходъ),[1]) или съ годишенъ *поземеленъ данъкъ* (хараджи мувасафъ), опрѣдѣлянъ прѣмо споредъ голѣмината и стойностьта на имота. И тази категория поземелни имоти сж сжщинска собственость на притежателя, която послѣдниятъ може да продава, дарява и да завѣщава; тя прѣминава по наслѣдство безъ всѣко ограничение като всѣки другъ сжщински имотъ. Понеже съ данъка на тия имоти се облага не владѣтелятъ — лицето, а само земята, която то обработва и отъ която се ползува, затова тоя данъкъ плащатъ и мусулмани, когато такива имоти минатъ въ тѣхно владѣние. Въ такъвъ случай не важи правилото, че мусулманинътъ не плаща никакъвъ другъ данъкъ освѣнъ десетъкъ (ашъръ, сир. юшуръ). Именно за тия двѣ категории имоти ставало дума въ старитѣ законодателни книги, както се спомена по-горѣ. Трета и най-голѣма категория земи сж леннитѣ имоти, спахилъцитѣ, наричани и държавни земи *(ерси мемлекетъ)* или земи на хазната сир. фискални земи *(ерси мири)*. Именно слѣдъ като царството се разширило съ завоюванитѣ земи на Балканския полуостровъ (Румили), държавницитѣ намѣрили, че събирането на данъцитѣ ще става много по-тежко, ако се оставятъ поземелнитѣ имоти да се цѣпятъ по

[1]) Характеристична е една фетва относително тоя приходенъ данъкъ:

Въпросъ: Ако отъ прихода на единъ обработенъ поземеленъ имотъ двѣ трети остаятъ на селянина, а една трета се изисква за царя, могатъ ли селянитѣ, притежатели на такива имоти, съ право да искатъ да платятъ само десетия дѣлъ?

Отговоръ: Не! Защото приходниятъ данъкъ може да достига дори до половината на цѣлия приходъ. Понеже много поземелни имоти не плащатъ за данъкъ повече отъ десетата часть отъ прихода, за това вѣрватъ невѣжитѣ, че само това е законно, а повечето че е непозволено. Тѣ не мислятъ, че сж бунтовници, когато отказватъ на такьво искане. Това е врѣдителна заблуда. Земитѣ на османското царство никакъ не сж десетъчни поземелни имоти, ами данъчни, като плащатъ поземеленъ данъкъ. Този биде наложенъ отъ Омара, и то за всѣки донумъ земя толкова аспри, колкото крини се посяватъ на него. Донумътъ трѣбва да се смѣта 40 крачки или 60 лактя (сираа) въ квадратъ" (ц. д. 349).

наслѣдство, та затова се рѣшило, държавата да спази правото на собственость върху земята изключително за себе си, а на поданицитѣ, които я обработватъ, да се отстѫпя тя само въ пожизнено владѣние срѣщу една наемна цѣна — наеменъ данъкъ. Поземелниятъ имотъ е наслѣдственъ само по мѫжка линия, а когато такива наслѣдници нѣма, дава се другиму. Тоя родъ имоти не могатъ нито да се купуватъ, нито да се продаватъ, да се дарявать и завѣщаватъ, и всѣки подобенъ сѫдебенъ документъ е невалиденъ. Само когато поданицитѣ на единъ спахия съ негово позволение си отстѫпятъ подобни имоти, като се заплати при туй поземелния наемъ *(тапу)*, признава се станалото прѣхвърляне на имота върху друго лице. Поземелниятъ наемъ (тапу) се плаща, само когато се промѣни стопанинътъ на имота, както се каза, а пъкъ освѣнъ туй ежегодно подирниятъ си плаща поземеленъ данъкъ, който бива или десетъкъ или пъкъ се опрѣдѣля според количеството на земята — ресми чифтъ и донумъ (вж. ц. д. 342—46).[1])

И тъй въ областитѣ на Румили всичкитѣ поземелни имоти сѫ били отъ категорията на държавнитѣ и слѣдователно сѫ били части отъ по-голѣми или по-малки ленни имоти *(сияметъ* и *тимаръ)*. Притежателитѣ на такива имоти се наричатъ, както видѣхме, си-

[1]) За по-добро обяснение на въпроса, ще цитувамъ тукъ извлѣчения и отъ нѣколко „фетви" и „кануни", печатани у Хамера, ц. д. 346—376.

Фетва относително земитѣ въ Румили:

Въпросъ. Позволено ли е да се продаватъ или да се залагатъ десетъчнитѣ и данъчнитѣ земи, които се намиратъ въ Румили? Валидни ли сѫ такива сѫдебни актове, издадени за имотитѣ? Съгласява ли се това съ закона въ корана?

Отговоръ. Тия земи не сѫ нито десетъчни нито данъчни, но сѫ държавни или ленни земи. Тѣ не сѫ били въ врѣме на завоеванието раздѣлени между побѣдителитѣ съ задължение да се облагатъ само съ десетъкъ, ами държавата е спазила за себе си правото на собственикъ на поземелнитѣ имоти, така че тѣ трѣба да се смятрятъ само като дадени въ наемъ или въ лено. Да се залагатъ тѣ или да се продаватъ е сѫщо така незаконно, както когато се заложи или продаде нѣкое здание, което принадлежи на нѣкой вакъфъ или друго благодѣтелно завѣщание. Всѣки сѫдебенъ документъ, издаденъ въ този смисълъ, е невалиденъ" (ц. д. 347).

Изъ една друга „фетва", относеща се пакъ до Румилийскитѣ земи:

Въпросъ. Позволено ли е по закона десетъчнитѣ или данъчнитѣ земи, които се намиратъ въ рѫцѣтѣ на румплийски поданици, да се продаватъ, залагатъ, подаряватъ или да се размѣняватъ и затова да се издаватъ явни сѫдебни документи?

Отговоръ. Десетъчнитѣ и данъчнитѣ земи сѫ сѫщински имотъ (мюлкъ) на притежателитѣ имъ, който тѣ могатъ да продаватъ, да наслѣдватъ и като вакъфъ да завѣщаватъ. А пъкъ земитѣ въ Румилия не сѫ нито десетъчни нито данъчни, а сѫ ленни земи, и поданицитѣ, които ги обработватъ, сѫ въ сѫщность *наематели* на поземелния имотъ (рокбен ерсъ). Тѣ плащатъ наложения данъкъ подъ име на селищенъ данъкъ *(хараджи мувасафъ*, Hufengeld), или раздѣленъ данъкъ *(хараджи мукасеме)*, подъ име десетъкъ. Ако слѣдъ смъртьта на единъ селянинъ, който притежава едно или повече селища земя (Hufen), нѣма *мѫжки* наслѣдникъ, за да встѫпи въ правата си, тогава спахията (сипахи) дава този поземеленъ имотъ нѣкому другиму подъ наемъ *(тапу)*; ала той не може да го продаде или да го подари." (ц. д. 347—48).

пахи, които сж били подъ върховното вѣдомство на разни бегове и князе, надарени съ знаме и наричани алайбегъ сир. полковникъ. Подъ тѣхна власть се намирали джерибаши (капитани), джерисюриджи и субаши (серженти). Всички както и спахията, трѣбвало да живѣятъ въ мѣстото на своето лено та въ случай на нужда да могатъ се намѣри о врѣме при своя алайбегъ, а заедно съ това при своя санджакбегъ (ц. д. 370).

Такъво е било първото законодателство относително поземелнитѣ имоти. Най-старитѣ постановления по наслѣдственото право на леннитѣ имоти сж позволявали, щото земята на единъ тимаръ, била тя ливада или нива, да прѣминава наслѣдствено отъ баща на синъ, безъ да е билъ принуденъ подирниятъ да плати поземеленъ наемъ — „тапу". Ако нѣмалъ умрѣлиятъ стопанинъ синъ, тогава вече имотътъ прѣминавалъ въ ржцѣтѣ на най-близкитѣ му роднини по строго опрѣдѣленъ редъ, ала при туй като се подновявала всѣки пжть и тапията, сир. се плащалъ поземелниятъ наемъ. На нѣкои мѣста подиръ сина, сир. ако нѣмало живъ синъ, се падало право на дъщерята да наслѣдва имота, а по други мѣста това право тя не е имала. Когато нѣмало дъщеря, идѣли на редъ братята на бащата, сир. чичоветѣ, сетнѣ ссстритѣ му (лели), подиръ тѣхъ дохождали бащата на умрѣлия, дѣдо му и послѣ майка му и най-сетнѣ, ако нѣмало и такива, имали право на наслѣдство съучастницитѣ на имота. Ако нѣмало и такива, право се падало на жителитѣ на селото. Тѣзи наредби сж били еднакво въ сила не само за раята но и за турското население. Така е изтълкувано било наслѣдственото право въ едно кануьнаме отъ 1629 г. (ц. д. 376).

Въ по-старо врѣме земята прѣминавала по наслѣдство и отъ майката по казания редъ върху нейнитѣ кръвни роднини, ала въ слѣдствие на по-сетнѣшни заповѣди поземелниятъ имотъ на една жена можелъ наслѣдствено да прѣмине само върху сина ѝ, а ако нѣмало такъвъ, имотътъ не прѣминавалъ върху никого отъ роднинитѣ ѝ (ц. м.). Поради много отстжпления отъ първоначалнитѣ наредби по тая материя и поради много сетнѣшни прибавки и нови тълкувания, които давали сждилищата по многобройнитѣ поземелни процеси, наслѣдственото право по поземелната собственость съ врѣме твърдѣ се е усложнило и, както признаватъ мнозина съврѣменни турски законодателни актове, въ сжщность законътъ за плащане поземеленъ наемъ (тапия) никогажъ не се е изпълнявалъ точно въ

разнитѣ турски области.[1]) Всѣкакъ сѫ гледали да избѣгнатъ да платятъ поземелния наемъ („тапу сакътъ олур"). Населението гледало да си създава работна земя, ниви и ливади, въ планинитѣ, въ мѣста, гдѣто по-напрѣдъ не сѫ сѫществували работени земи та не сѫ били и записани въ данъчнитѣ книги. Съ тая цѣль се изкоренявали и горитѣ. За да се прѣсрещне това обикаляне закона, на 1609 год. излѣзълъ указъ да се опишатъ и такива ниви и да плащатъ въ бѫдеще тапия, а въ противенъ случай спахиитѣ да ги даватъ комуто щатъ. За да не губи хазната отъ данъкъ, било установено, щото да се отнима нивата отъ такъвъ стопанинъ, който не я обработва въ течение на три години. Ала случвало се е, че жителитѣ отъ нѣкои села се разбѣгвали поради несигурность

---

[1]) Интересни сѫ разнитѣ „фетви", въ които популярно се излагатъ заплетени случаи за наслѣдствено право на тапия. Ето напр. какъ въ една фетва на муфтиитѣ Яхя и Мохамедъ Бехаи се излага тая материя:

Въпросъ. Плаща ли внукътъ тапия, ако бащата е умрѣлъ прѣди дѣдото, стопанинъ на имота?

Отговоръ. Не.

Въпр. Ако Сеидъ прѣхвърли своята нива върху внука си Омара безъ знанието на спахията, може ли този да му оспорва имота?

Отг. Не.

Въпр. Ако Сеидъ иска да прѣдаде своята нива на внука си и поиска позволение отъ спахията, може ли този по нищожна причина да му откаже?

Отг. Не.

Въпр. Ако жената Хиндъ умре и освѣнъ единъ синъ Сеидъ остави и двѣ дъщери — Аиша и Хадидже, кое отъ дѣцата ще получи наемния поземеленъ имотъ?

Отг. При жената наслѣдството не е заслужено по закона (истихкакие), а е *харизано* (атае). *Синътъ* ще бѫде прѣдпочетенъ прѣдъ момичето, ала той трѣбва да плати поземелния наемъ (тапу), отъ който се освобождава само синътъ, който наслѣдва баща си.

Въпр. Когато Хиндъ умре и освѣнъ дъщеря ѝ Сеинебъ остане живъ и баща ѝ Сеидъ, кой ще получи имота?

Отг. Дъщерята.

Въпр. Ако Хиндъ умре, безъ да остави синъ, прѣминава ли имотътъ върху брата ѝ Сеидъ?

Отг. Не.

Въпр. Ако нѣма никой, който да обработва земята на единъ малолѣтенъ, и тя стои 5-6 години неработена, може ли спахията да я даде подъ наемъ другиму?

Отг. Не.

Въпр. Ако умре Сеидъ и жена му Хиндъ остане трудна, а спахията прѣди да роди тя даде имота другиму, и Хиндъ роди момиче, може ли 8 години по-сетнѣ настойникътъ на дѣтето да иска назадъ имота?

Отг. Може.

Въпр. Ако Хиндъ, сестра на умрѣлия бездѣтенъ Сеидъ, поиска да вземе неговата земя въ наемъ, може ли Сеинебъ, майка на Сеида, да иска за себе си $^1/_2$ часть отъ земята?

Отг. Не; когато умрѣлиятъ има сестра, майката нѣма право да иска нищо.

Въпр. Ако Сеидъ умре безъ мѫжки и женски наслѣдници, безъ братъ и приведенъ братъ, прѣминава ли имотътъ върху баща му?

Отг. Да.

Въпр. Може ли, ако нѣма баща, майка му да наслѣди?

Отг. Да, въ силата на единъ указъ за туй отъ 1695 год.

на живота, особно поради разбойници, и повече отъ три години земята имъ оставала неработена, поради което и десетъкъ и други данъци не се плащали прѣзъ туй врѣме. Понеже спахиитѣ въ подобни случаи земята на забѣгналитѣ прѣдавали на други хора, на 1609 год. единъ указъ заповѣдва, щото на такива бѣглеци, които успѣвали да се върнатъ въ селата си въ течение на три години, да имъ се повръщатъ както поземелнитѣ имоти така сѫщо и всички реалитети като воденици, кѫшли и др. (ц. д. 390).

Въ свръзка съ казания наеменъ характеръ на поземелнитѣ имоти е било и правото, що сѫ имали спахиитѣ, да налагатъ пакъ наеменъ данъкъ върху всѣко здание, съградено върху наетата земя или пъкъ даже и да го съборятъ, ако то е било издигнато безъ тѣхно позволение. Само ако едно здание, макаръ и съградено безъ позволение, успѣе да просѫществува 10 години, не можелъ спахията да подига въпросъ за него.

Отъ най-старо врѣме е било установено, щото наемната цѣна (тапията) на поземелнитѣ имоти да се опрѣдѣля отъ вѣщи, безпристрастни хора, а не отъ самия спахия. Обикновено се плащало за най-добрата земя по 1 аспра за два донума земя (ц. д. 406). За ливадитѣ се плащалъ или десетъкъ (ашъръ) или специяленъ данъкъ върху трѣвата (ресми отлакъ). Сѫщо и за лозята се плащало.

2. Войнишкитѣ „бащини".

Наредбитѣ относително поземелната собственость и свързанитѣ съ нея поземелни данъци сѫ били въ сила, както се спомена вече, и за турското население и за раята, слѣдователно за цѣлото българско население, което е притежавало поземелни имоти. Отъ това общо правило обаче е имало едно изключение за оная часть българи, които едно врѣме минавали подъ име *войници* и които били донегдѣ привилегирувано военно съсловие спрѣмо другитѣ свои сънародници. Войнишкиятъ корпусъ („войнак", „войнаклък") е билъ образуванъ наскоро слѣдъ еничерския, именно около 1375 г., когато цѣлата „Румилийска" область била покорена. Войницитѣ били избирани отъ немухамеданското население; тѣ били освободени отъ даждия и въ врѣме на война били подържани отъ държавата, като извършвали служба на колари и конюшници при отдѣла на военнитѣ припаси, а така сѫщо и като прислужници при спахийската конница (сипахи). Именно турската армия тогава окончателно е била организувана така, че състояла отъ редовно плащана и отъ

милиционна кавалерия (сипахи и моселемъ), отъ редовна пѣхота (еничери) и нередовна пѣхота (пияде) и отъ прислужници на двата тия военни корпуса, именно отъ тъй нареченитѣ войници (войнакъ) (вж. Хамеръ, ц. д. I. 52—53). Въ единъ турски „канунъ за войницитѣ“ отъ XVI. в. по-точно сж опрѣдѣлени правата и длъжноститѣ на войницитѣ: „Войници сж отъ християни образувана нередовна трупа служещи при военния обозъ. Тѣ не плащатъ нито личенъ данъкъ (харачъ), нито робския данъкъ (испендже), нито десетъкъ (ашъръ), нито данъкъ за овце, когато притежаватъ по-малко отъ сто. За тия, които сж прѣко стотѣ, плащатъ по една аспра за чифтъ, а когато обработватъ свърхъ опрѣдѣлената имъ свободна отъ данъци земя („ящина“ сир. *бащина)* и друга земя, плащатъ за нея както и другитѣ поданици поземеленъ данъкъ, десетъкъ и саларие. Войницитѣ сж освободени отъ всичкитѣ правителствени работи (ангарии) ала затова сж длъжни ежегодно, както кому дойде редътъ, да отиватъ на война. На санджакбеговетѣ и субашитѣ е забранено да ги принуждаватъ да косятъ ливади и да извършватъ други ангарии и работи. Ако нѣкой се отказва да отиде на война и да прислужва въ царскитѣ конюшни, трѣбва да плати 500 аспри глоба. Ако нѣкой войникъ трѣбва да плати сждебна глоба, тя ще се събере, щомъ вината му по сждебенъ редъ бжде доказана, отъ ленния военeнъ капитанинъ — джерибашията, — безъ да има право санджакбегътъ да се вмѣсва въ тая работа. Когато пъкъ войникътъ е заслужилъ смъртно наказание или тѣлесно осакатяване („осакатяване на тѣлесни членове“), такъво наказание се признава само съ съгласието на санджакбега и сждията. Войницитѣ сж групирани все три по три като помагачи (ямакъ), така че всѣки пжть единъ отъ тѣхъ ще иде на война, а двама остаятъ у дома си. И тримата заедно даватъ ежегодно 16 аспри „кундер акчеси“ (?), а този, комуто се пада да иде на война, свърхъ това още 6 аспри. Този данъкъ постжпя въ царската хазна. Ако нѣкой отъ тѣхъ (тримата) умре или се поболѣе, веднага трѣбва да се замѣсти съ другъ. Войникъ, който е жененъ и освѣнъ своя освободенъ поземеленъ имотъ притежава още други земи, плаща 50 аспри вмѣсто десетъкъ и 12 аспри данъкъ за трѣва, всичко 62 аспри. Ако войникътъ е жененъ и живѣе заедно съ баща си, този плаща само 12 аспри данъкъ за трѣва и 25 аспри робски данъкъ (испендже). Ако е неженeнъ, плаща само послѣдния данъкъ, испендже. Има два вида войници — дѣйствителни и свърхщатни („севаидъ“). Данъкътъ отъ лозята на първитѣ се пада на тѣхнитѣ

капитани, джерибашиитѣ, а отъ вторитѣ — на царската хазна (хасаи хумаюнъ) (вж. у Хамера, ц. д. I. 309—310).[1])

За послѣдната категория „свърхщатни войници“ се споменува и въ едно друго „канунъ-наме на войницитѣ“ пакъ отъ XVI. в.: „Войницитѣ, които като свърхщатни (свърхчисленни) сѫ причислени къмъ нѣкой спахия, плащатъ на подирния испендже, глоби, данъкъ за овце и пчели. Поземелнитѣ имоти, вписани на тѣхно име като „войниклъкъ“, не могатъ се прѣда на никой чуздъ човѣкъ, и даже въ случай, когато би били отнети, трѣбва да се повърнатъ на войника. Отъ собствения поземеленъ имотъ на войника не се събира десетъкъ, ала ще се иска десетъкъ отъ чузди поземелни имоти, които войникътъ е обработвалъ. Синоветѣ, братята и роднинитѣ на войника, който е опрѣдѣленъ на служба въ царскитѣ конюшни, ще се записватъ само като подлежни на личенъ данъкъ — харачъ и испендже, — но пакъ не като поданици на спахията. Ако би да се случи, щото мусулмани или немусулмани да обработватъ земя, която принадлежи на войникъ, и при това не рачатъ да платятъ десетъкъ, трѣбва да се спратъ да не обработватъ земята, а тази подирната да се повърне на войника (ц. д. 413—414). У Хамера е публикуванъ още единъ — трети „канунъ за войницитѣ“ (вж. стр. 432, ц. д.), въ който се казва, че спахията взима отъ войницитѣ по 25 аспри испендже, че войницитѣ не плащатъ десетъкъ и пр., както е казано и въ първитѣ кануни. Слѣдъ това е прибавено слѣдното: „Когато поземелнитѣ имоти на единъ войникъ сѫ смѣсени съ имотитѣ на братята му, които сѫ *рая,* тогава трѣбва часть отъ земитѣ да се отпише като „войниклъкъ или войнишки земи“, понеже тая часть нѣма да бѫде облагана съ никакви данъци, докато другитѣ земи ще си плащатъ десетъкъ, испендже, саларие и пр. Нивитѣ на войника не се измѣрватъ, ала ако тѣ вънъ отъ опрѣдѣленитѣ имъ ниви обработватъ нови или ако насаждатъ лозя, отъ тѣхъ даватъ десетъкъ на спахията и не могатъ се отказа отъ това подъ извѣтъ, че сѫ войници.

Отъ приведенитѣ турски източници се разбира ясно, че войницитѣ сѫ били надарени съ земя, която като тѣхна пълна собственость е прѣминавала по наслѣдство, и че тя е била освободена отъ всѣки данъкъ, именно че не е плащала десетъкъ. Такъвъ войнишки поземеленъ имотъ се наричалъ съ име *„бащина“,* а отъ

[1]) Въ единъ другъ канунъ се споменува, че войницитѣ, когато прѣобърнатъ необработени земи въ лозя, сѫ длъжни да плащатъ отъ тѣхъ десетъкъ на спахията и не могатъ се отказва отъ това задължение, макаръ че сѫ войници (ц. д. 407).

това име може да се заключи, че той е прѣминавалъ само отъ баща на синъ, сир. само по мжжка линия. Самиятъ войникъ първоначално е билъ тъй сжщо освободенъ отъ кръвния данъкъ, който е минавалъ подъ име „испендже“ и съ който сж били облагани само немусулмани. У Хамера „испендже“ се прѣвежда съ „робски данъкъ“ (Sklavengeld), като се обяснява, че изнасялъ 25 аспри на глава, събиранъ само отъ пълнолѣтни мжже (ц. д. 410). Ала вече въ XVI. в. войницитѣ сж били, споредъ цитуванитѣ турски документи, раздѣлени на двѣ категории, на сжщински или дѣйствителни („wirkliche“ у Хамера) войници, сир. такива, които сж извършвали сжщинска войнишка служба, като сж били записвани въ групи по трима „другари“, и на тъй нареч. свърхщатни. Тѣзи подирнитѣ трѣбва да сж били вземани отъ излишното число възрастни момци изъ войнишкитѣ сѣмейства, чието число трѣбва доста да се е размножило. Докато войницитѣ отъ първата категория съвсѣмъ не сж подпадали подъ властьта на спахиитѣ и санджакбеговетѣ и си имали свои военни началници, напротивъ другитѣ сж били зачислени, споредъ текста на втория цитуванъ канунъ, като хора на спахиитѣ („die Woinak, welche als überzählig einem Sipahi zugeschrieben sind“), и тѣмъ сж плащали данъци, между които личи и данъкътъ „испендже“, отъ който споредъ първия канунъ изрично сж били освободени войницитѣ. Първоначално всичкитѣ войници сж били „дѣйствителни“, а по-сетнѣ, когато се развила и речената втора категория войници, трѣбва да сж били обложени съ данъка испендже, като по-лекъ отъ данъка харачъ, само недѣйствителнитѣ войници. Тѣзи подирнитѣ сж прислужвали, види се, на спахиитѣ, но въ какви случаи и въ какви размѣри, остая неясно. Така разбирамъ именно послѣдната часть на първия канунъ, гдѣто се говори за плащане данъка испендже, именно че той се отнася до „свърхщатнитѣ“ войници, наричани по турски „севаидъ“. Въ втория канунъ наистина се казва, че и тая категория войници били донегдѣ независими спрѣмо спахиитѣ, понеже тѣ зависѣли отъ него само колкото се отнася до плащането реченитѣ данъци, но инакъ не били тѣхни „поданици“. Доколко е било така и въ дѣйствителность, не се знае. Важно е, че и тѣзи войници притежавали „бащини“, които не подлежали на десетъкъ и изобщо не се числели къмъ леннитѣ поземелни имоти, за които се говори по-горѣ. Извѣстно е, че е имало по цѣли български села „войнишки“, а въ други пъкъ само отдѣлни сѣмейства били „войници“. И до сега не е точно установено, поименно въ кои села е имало войница и

приблизително какво е било количеството на войнишкитѣ сѣмейства поне прѣзъ четвъртото десетолѣтие на миналия вѣкъ, сирѣчъ прѣди да се провъзгласи танзиматътъ (1839 год.), когато бидоха прѣмахнати и послѣднитѣ останки на войниклъка въ Турция. А това би могло още да се направи, като се съберать всички свѣдѣния отъ народното прѣдание по тоя въпросъ, особно докато има още живи хора, които помнятъ „войнишкото" врѣме. Иречекъ е забѣлѣжилъ въ своитѣ пѫтни спомени като войнишки села първомъ Панагюрище, гдѣто е билъ „башбайрякътъ" на всичкитѣ войници отъ Пловдивско, а сетнѣ още Голѣмо Конаре, Ямболъ, селото Войникъ до Ямболъ, с. Жеравна при Котелъ, с. Иджикъ и Смѣдово въ Шуменско, с. Вардунъ въ Османпазарско, с. Бѣла въ Русчушко. Освѣнъ това Иречекъ бѣлѣжи, че имало войници и въ краището Знеполье (Трънско), а разказвали му, че имало войници и въ нѣкои села около Ловечъ и Търново. Споредъ него голѣма часть отъ родопскитѣ и ловчанскитѣ помаци ще да сѫ били нѣкогажъ войници (вж. Cesty. 251). И относително числото на войницитѣ отъ онова врѣме, когато тая военна уредба е била въ пълна сила, тъй сѫщо нѣма сигурни данни. Въ Къзълагачския санджакъ, споредъ Marsigli, имало до 198 сѣмейства, а въ Чирменския до 351 (Иречекъ, ц. д. 253). Ала и тия цифри не ще да сѫ точни. И азъ, като пѫтувахъ по източна България, посъбрахъ нѣкои допълнителни данни за едноврѣмешнитѣ войници. Указа се, че въ сѣвероизточна България освѣнъ въ споменатитѣ села, имало войници и въ с. Градецъ, въ с. Медвенъ (Котленско), въ с. Черковна, Каспичанъ и Кюлевча (Шуменско). Въ Каспичанъ имало само три кѫщи „рая", а всичкитѣ други били войнишки. Дѣдо Ангелъ, най-стариятъ човѣкъ въ селото, помнѣше още, че войницитѣ въ Кюлевча били наполовина. Имало и въ с. Войвода (Новопазарско) двама войници, ала тѣ тамъ били прѣселени, а „темель-уйници" тамъ нѣмало. Надъ войницитѣ отъ Каспичанъ и Кюлевча — а види се и отъ Черковна — заповѣдвалъ единъ върховенъ „церибашия", който постоянно „седѣлъ" на „Башкьой", гдѣто цѣлото село било войнишко. Тогава Башкьой се наричало днешното село Жеравна, за което се спомена по-горѣ, и което е било главенъ центъръ на войницитѣ въ Шуменско, Прѣславско и източния Балканъ, както Панагюрище е било центъръ на войницитѣ въ Пловдивско. Войнишкиятъ главатаръ рѣдко дохождалъ въ Кюлевча и Каспичанъ, а на свое мѣсто провраждалъ единъ субаша, за да седи въ Каспичанъ. Този сѫдилъ войницитѣ, а пъкъ тритѣ „раятски" сѣмейства въ Каспичанъ както и турцитѣ

ги сѫдилъ „аянино". Субашата посѣдявалъ въ Каспичанъ, а „отходялъ" и на Кюлевча, да сѫди войницитѣ. Войницитѣ ходили на Цариградъ да работятъ „на царьо" — да косятъ сѣно, да пасятъ царскитѣ коньe, — „падишаън атлари" — спомняше си дѣдо Ангелъ. Войнишкиятъ чаушъ на калпака си носѣлъ лисича опашка. Войницитѣ работили „ангария" отдѣлно, а турцитѣ, заедно съ раята — пакъ отдѣлно. На войницитѣ се плащало „по два гроша" на день за ангария работа. Когато се правило варненското „кале", все войници работили — копаели „хендеци", носѣли пръсть и пр., а пъкъ „башка майстори" строили зидоветѣ. Дѣдо Ангелъ си спомня, че най-многото войници, що сѫ работили тогава тамъ, все били отъ „шоплука". Може би тѣ ще да сѫ споменатитѣ у Иречека знепольчани, между които ще да е имало много майстори-зидари (вж. у мене „Старото българско население въ сѣвероизточна България", София, 1902, стр. 78—79).

И въ войнишкито село Вардунъ (Османпазарско) стари хора още помнятъ, че послѣдниятъ „черибашия" на селото билъ нѣкой си Арифъ ага. Той „държалъ" освѣнъ Вардунъ още и Башкьой (Жеравна), Папазкьой (Медвенъ) и Градецъ. Арифъ ага седѣлъ на Градецъ. Разказваха ми още, че се различавали въ онова врѣме войнишкитѣ („уйнушкитѣ") ниви отъ спахийскитѣ („спаътскитѣ"), понеже войнишкитѣ не плащали „юшуръ", а пъкъ другитѣ плащали. „Спаътскитѣ" кѫщи, сир. раята, били отъ послѣ придошли жители въ селото, което по-прѣди било цѣло войнишко. „Спаътската нива ние я знаехме: спа̀а тарласѫ, а пъкъ уйнукъ-тарласѫ — друга". И въ Вардунъ си спомнятъ, че тѣхни войници работили въ Варна, когато се правило „калето", и още, че тѣ правили пѫть до Девня, когато султанъ Махмудъ излѣзълъ на разходъ. Тѣ си имали тамъ свой „чаушъ" отъ тѣхното село, а пъкъ други чауши били на войницитѣ отъ Градецъ, Медвенъ, Черковна и Бѣла (Русчушко). Нѣкои ходили дори до Гюргево „трапъ да правятъ — кале да правятъ". Въпрѣки голѣмия страхъ, който турското население е вдъхвало тогава на българското въ сѣвероизточна България, войницитѣ пакъ се чувствували твърдѣ свободни спрѣмо турцитѣ. Вардунчани ми разказваха именно за характеристика, че тѣхни войници, когато минали прѣзъ Делиорманъ, ужъ събували царвулитѣ си та ги давали на турци „да ги разхождатъ", че когато тръгнѣли войници на пѫть, хората затваряли дукянитѣ си „докато минатъ", защото тогава войницитѣ имали „голѣмъ сербезликъ". Когато отивали на Цариградъ да пасятъ тамъ царски коньe, отъ

селото имъ давали „харчлъкъ"; тѣ поседѣвали по единъ мѣсецъ въ Цариградъ, пакъ сетнѣ други на тѣхно мѣсто отивали. Забѣлѣжително е, че тѣзи войници отъ сѣверна България давали „харачъ", по 15 гроша на малкитѣ отъ 15 години на горѣ и по 30 гроша на голѣмитѣ. Ала нѣмало редъ въ събирането на тоя данъкъ, и много зависѣло отъ харачерина, да запише ли нѣкого въ списъка на тия, що плащатъ харачъ, или не. „Когото уловятъ, — разказваха ми въ Вардунъ — тогава, отъ него земаха. Еднôшъ като уловятъ нѣкого и го пишатъ, веке ката година ще дава". Като идѣлъ харачеринътъ, по-голѣмитѣ момчета — отъ 15 години на горѣ — бѣгали и се криели, докато мине той, а пъкъ ходѣли и по риза, безъ калци, за да изглеждатъ малки, защото „ако ще би човѣкъ на 30 годинь да флезе, той като не се улови, не дава харачъ; ахмаклъкъ било по онуй врѣме!" Прѣди танзимата били данъцитѣ леки. Войницитѣ не плащали „юшуръ" (десетъкъ), а само „ресимъ-чифтъ-параси", именно по $7^1/_2$ гроша на чифтъ волове давали на черибашията си. Когато станалъ танзиматъ, войниклъкътъ се дигналъ, и почнали всички да даватъ и „юшуръ". Подиръ танзимата „равно станало турското и българското". Сетнѣ, като фаналъ да са продава десетъкътъ на илтизамджиитѣ, отъ тяхъ много си изтеглили; дори на Варна носили десетъка, безъ да имъ се давало нѣщо за кирия (вж. у мене, „Ст. Нас." 119, 121). Нека забѣлѣжа още, че въ Бѣла (Русчушко), споредъ както помнятъ стари хора, невойницитѣ се наричали съ чудно име „айникежи"; тамъ имало двама бейове, та на единия се покорявали войницитѣ, а на другия — айникежитѣ. Войницитѣ не обичали да се женятъ за айникежки моми и изобщо да се сродяватъ съ айникежитѣ. Войницитѣ носѣли особени калпаци: калпакътъ awималъ наоколу кожа, горѣ чиста кожа, а на опакото кръстче (вж. у мене, ц. д. 179).

Въ Каспичанъ и Вардунъ вече сѫ забравили, че поземелниятъ имотъ на войника официялно се наричалъ съ име „бащина". Поне азъ нищо не чухъ за това име отъ хората, които разпитвахъ. Напротивъ въ Южна България, специялно въ Пловдивско, това име добрѣ се помни. Особно живо е още прѣданието за бащинитѣ и войницитѣ въ нѣкогашното войнишко село „Брѣстовица", което се намира въ политѣ на Родопитѣ източно отъ Перущица и не далечъ отъ Пловдивъ. Въ туй село и сега се знае, кои сѣмейства сѫ били едно врѣме войнишки, така че поименно можахъ да ги запиша: 1) сѣмейство Велови, сега до 10 кѫщи; 2) Гереви — 2 кѫщи; 3) Бонинъ-Игнатови — 8 к.; 4) Джунджурови — 4 к.;

5) Делибашови — 4 к.; 6) Джингарови — 5 кѫщи; 7) Петковъ-Ташови — 4 к.; 8) Божиинъ-Петърчови — 3 к.; 9) Марчови — 1 к.; 10) Минчевъ-Колювци — 1 к; 11) Динчевъ-Дачови — 2 к.; 12) Дерибатови — 4 к.; 13) Кадиевски Добричко — 2 кѫщи; 14) Банджакови — 6 к.; 15) Недѣлчови — 1 к.; 16) Цанкови — 5 к.; 17) Семенови — 4 к.; 18) Пенкови — 1 к.; 19) Натюви — 3 к.; 20) Грозданови — 4 к.; 21) Тодоръ Руйнинъ — 5 кѫщи; 22) Шопови — 6 к.; 23) Мерджанови — 9 к; 24) Кръстевъ, Дамянчови — 4 к.; 25) Гочо Бабулевъ — 1 к.; 26) Димчовъ-Менкови — 4 к.; 27) Танчеви — 4 к.; 28) Маргинъ Бичо — 1 к.; 29) Гълѫбови — 3 к.; 30) Кудинови — 3 к.; 31) Найденови — 4 к.; 32) Райнини съ Сотиркови — 3 к.; 33) Гурго — 1 к.; 34) Велевъ-Иванчови — 1 к.; 35) Каридовъ-Денюви — 2 к.; 36) Гатеви — 4 к; 37) Веловъ-Кирови — 11 к.; 38) Вълчовъ Ставрю — 1 к.; 39) Еринкинъ Георги — 1 к.; 40) Папалови — 2 к. и 41) Тасю Кировъ — 1 кѫща.

Войницитѣ въ Брѣстовица притежавали „бащини", освободени отъ десетъкъ. Самитѣ войници не плащали харачъ, а само давали „димнина" и нѣкакъвъ данъкъ „фучо-бачъ", за който не можахъ добрѣ да разбера, въ какво е състоялъ. Брѣстовичани помнятъ, че имало войници и въ близкитѣ села З л а т и т р а п ъ, Ц а л а п и ц а, К о м а т е в о и Ц а р а ц о в о и че всѣка година отъ тия села отивалъ по единъ войникъ на Цариградъ да гледа царскитѣ коне, гдѣто прѣстоявалъ до 8 мѣсеца. Заплатата на такъвъ войникъ била 800 гр. за цѣлото врѣме и се плащала половината отъ селото, сир. отъ войнишкитѣ кѫщи, а половината отъ конака. Въ селото Златитрапъ всичкитѣ жители били войници; селото състояло отъ 27 бащини. Цалапица било раздѣлено — имало войници и раяти. Всички войници отъ Пловдивско, когато тръгвали за Цариградъ, се събирали въ Пловдивъ и отъ тамъ подъ прѣдводителството на единъ чаушъ, съ лисича опашка на калпака, отивали въ Цариградъ. Когато се градило Варненското „кале", отъ войницитѣ въ Пловдивско вземали данъкъ „Варна-парасѫ".

Войнишката „бащина" наслѣдвалъ само най-стариятъ синъ въ сѣмейството, а на другитѣ се давало дѣлъ, само ако войникътъ е ималъ и други имоти, незаписани въ владалото, наричано „бащина". Именно и самото владало тогава народътъ така наричалъ. Когато би да умре нѣкой войникъ безъ мѫжки наслѣдници, веднага беятъ, който е билъ властенъ да издава владалата за бащини, завладѣвалъ поземелния имотъ на умрѣлия, вписанъ въ „бащината", и го

е продавалъ комуто и да е. Напротивъ когато умре нѣкой рая, безъ да остави синъ наслѣдникъ, тогава спахията завладѣвалъ имота и го продавалъ наново съ нова „тапия“ на „роднинитѣ на умрѣлия“, ако е имало роднини. За да не се разбъркватъ имотнитѣ отношения между войници и раи, на войницитѣ било забранено да се женятъ съ дъщери на раитѣ. Войницитѣ и раитѣ въ Брѣстовица си имали отдѣлно по единъ „чорбаджия“ — мухтаръ (кметъ) и по единъ „кабзамалинъ“ сир. бирникъ.

Интересно е, че въ Брѣстовица имало и нѣколко сѣмейства отъ тъй нареченитѣ „дуганджии“, сир. соколници, които сж били досущъ така привилегирувано съсловие, както и войницитѣ. Именно и дуганджиитѣ не плащали нито харачъ нито испендже, и тѣ имали „бащини“, освободени отъ данъкъ, и тѣ нищо не плащали за овце, когато не били повече отъ сто, и тѣ били освободени отъ ангарии и пр., и братята и дѣцата имъ били освободени отъ харачъ или отъ испендже. Въ замѣна на всичко туй тѣ били задължени ежегодно да доставятъ по единъ соколъ или вмѣсто това по 300 аспри. Всичко туй се доказва и отъ единъ специяленъ „канунъ за соколницитѣ и ястребницитѣ въ Видинския санджакъ“, публикуванъ у Хамера (ц. д. 318), въ който изрично сж изброени казанитѣ привилегии както за соколницитѣ (шахинджи) така и за ястребницитѣ (чакирджи). И въ този канунъ у Хамера погрѣшно е прѣдадено името „бащина“ съ „ящина“, както и въ канунитѣ за войницитѣ.[1]) У народа и двата вида ловци минавали съ по-обикновеното, общо турско име дуганджии. Тѣхниятъ главатаръ се наричалъ „дуганджи-баши“, и той е прибиралъ въ името на държ. хазна евентуални глоби отъ дуганджиитѣ, безъ да еималъ право да се мѣси въ това спахията или санджакбегътъ.

За нѣкогашни дуганджии въ Брѣстовица се знаятъ сега сѣмействата: 1) *Томови* (4-ма братя) — 5 кжщи; 2) *Дамянови* — 3 кжщи; 3) *Попъ Иванови* — 2 кжщи и 4) *Захови*. И догандживитѣ, както се каза, имали „бащини“. Всички плащали харачъ.

Като разпитвахъ узнахъ, че въ една кжща въ Брѣстовица и досега още се пазѣло едно войнишко „владало“. Съ това владало можахъ да се сдобия благодарение на моя нѣкогашенъ студентъ и тогава (прѣзъ 1898 год.) учитель въ Брѣстовица, покойния Хр.

[1]) Хамеръ, види се, погрѣшно е челъ въ турскитѣ оригинали началната сричка *я-* вм. *ба-*, което може лесно да се случи, понеже *ба* въ турската азбука се отличава отъ *я-* само съ това, че *ба* се бѣлѣжи съ една точка отъ долу, а *я* — съ двѣ точки, които въ ржкописнитѣ текстове сж слѣти въ една малка чертичка.

Таневъ. Той го получилъ отъ брѣстовчанина (отъ войнишко сѣмейство) Гаврилъ Веловъ, тогава учитель въ село Сотиръ (не далечъ източно отъ Брѣстовица, въ politѣ на Родопитѣ). Тукъ прилагамъ този турски документъ въ факсимиле, а освѣнъ това прѣдавамъ текста, както е въ оригинала, транскрибиранъ български, според както го е прочелъ моятъ бивши студентъ и сега първъ драгоманинъ по турски езикъ въ министерството на вънкашнитѣ работи г. Д. Г. Гаджановъ, а сжщо така и въ прѣводъ на български, направенъ пакъ отъ г. Гаджанова, за което тукъ много му благодаря.

Както се чете въ заглавието, „тескерето“ е било дадено на 1803 год. на войника Киро Митовъ за бащината му, която се намирала въ село „Дереджикъ“ въ „Филибелийската каза“. Слѣдъ като се описва имотътъ, по-долу въ текста се казва по-точно, че селото Дереджикъ се намирало „въ нахията Куюнтепе, въ Пловдивска каза, въ Пловдивския войнишки данъченъ районъ“. Нахията „Куюнътепе“ на български се казва „Овчехълмска околия“. Съ това име Дереджикъ се е наричало и сегашното село *Дебърщица*, въ Пазарджишка околия. Въ турско врѣме нахията „Коюнъ-тепе“ (Овчехълмска) е била много по-голѣма, въ нея е влизало и с. Брѣстовица.

Споредъ това бихме могли да заключимъ, че нашето владало се отнася именно до войнишки имотъ, който се е намиралъ въ с Дебърщица, толкова повече, че и въ това село тогава имало войници. Ала трѣбва да се вземе въ съображение по тоя въпросъ и разказването на старитѣ хора въ село Брѣстовица, които твърдятъ, че селото имъ едно врѣме било построено на друго мѣсто, именно по-горѣ отъ сегашното, въ „дерето“, и че се наричало Дереджикьой. Това име на селото било завардено и „въ всички официялни турски документи“. И сега още се намирали разни останки тамъ отъ нѣкогашно селище, като напр. горѣло жито, парчета отъ грънци и др. Селото Дереджикьой два пжти било горено отъ „хайтитѣ“. На мѣстото, гдѣто е сега селото Брѣстовица, имало три турски чифлика, на които владѣнията надалечъ се простирали. Когато „по-сетнѣ“ турцитѣ почнали да поотпадатъ, чифчиитѣ-българи, както и жителитѣ на с. Дереджикьой, захванали лека-полека да си купуватъ земи и лозя отъ турцитѣ, и така ставали економически самостоятелни спрѣмо тѣхъ. Жителитѣ на селото Дереджикьой най-сетнѣ окончателно се прѣселили по-долу

и се образувало сегашното село Брѣстовица. Такъво е прѣданието сега въ Брѣстовица. Забѣлѣжително е, че въ нашето войнишко владало се споменува и „Берщовица-йолунда“, така че излиза, какво Брѣстовица е сѫществувала едноврѣменно съ с. Дереджик(ьой?). Не се ли е наричалъ съ име „Брѣстовица“ споменатиятъ по-горѣ турски чифликъ?

Въ описа на имота отдѣлни названия на границитѣ не сѫ съвсѣмъ ясни. „Дермен-йолунда“ ще да означава пѫтя за Дермена сир. прохода, гдѣто е сега с. „Дермендере“; по-неясно е „Белойолда“; може би да означава пѫть къмъ Бѣлово(?). „Берщовица“ безъ съмнѣние е вмѣсто Брѣстовица; „вирболак“ — върбалакъ.

Владѣтелниятъ записъ (тескере) слѣдъ смъртьта на войника Мито билъ прѣдаденъ на сина му Киро. Владалото е издалъ Хаджи Османъ, тогавашенъ „войниган-векили-мюдири“ сир. пловдивски войнишки управитель. Отъ съдържанието на първата часть на записа се вижда, че спорѣдъ установения редъ е трѣбвало да се издава ново тескере на сина, когато е наслѣдвалъ отъ баща си „бащина“, и че тази подирната слѣдъ смъртьта на войника оставяла въ разположение на държавата, отъ която е ималъ законно право да я поиска въ пожизнено владѣние само най-стариятъ синъ на починалия притежатель на бащината. Като се потвърдявало по този начинъ правото на владѣние на сина, взимали се нѣкакви дребни мита, за които се споменува въ записа. — Отъ по-сетнѣшната приписка къмъ записа се вижда, че слѣдъ 35 години отъ първата дата (1803 г.), войникътъ Киро още приживѣ доброволно прѣдалъ бащината си на синоветѣ си Вельо и Димитъръ. Пакъ е трѣбвало да се изпълни речената формалность, именно тогавашния войнишки главатарь Миръ Али Ага въ Пловдивъ е прѣдалъ отъ страна на държавата речената бащина на двамата синове на войника Киро. Това показва, че и два сина сѫ могли да наслѣдятъ бащината, но, види се, само съ съгласието на бащата, поради което въ дадения случай наслѣдството е станало още приживѣ на подирния. Вмѣсто да се издаде новъ записъ, както е станало въ първия случай, когато наслѣдилъ Киро бащината си, този пѫть, види се, не толкова да се избѣгне описътъ на имота, колкото, защото още е билъ живъ бащата, на старото „тескере“ се отбѣлѣжило, че имотътъ се прѣхвърля върху синоветѣ. Това е станало на 1838 година, сир. само една година прѣди танзимата, когато съвършено се дигналъ „войниклъкътъ“.

Ето текстътъ на владалото въ оригиналъ и въ прѣводъ на български:

„Казай Филбе, дер карией Дереджик, бащина тескереси дър. Сене 218.

Мито оглу войник Киро.

Тарла кътā 1, д. 8, Наплав.
Тарла кътā 1, д. 5, Дирмен йолунда.
Тарла кътā 1, д. 16, Бело йолда.
Тарла кътā 1, д. 2, Берщовица йолунда.
Мандра лек 1.
Беллота лек 1.
Тарла кътā 1, д. 9, Ясак йери.
Тарла кътā 1, д. 3, Вирболикде.
Баг кътā 1, д. 4, Вирболикде Климе.
Баг кътā 1, д. 2, Белохда.
Баг кътā 1, д. 7, Бургуда.
Баг кътā 1, д. 2, Белохда.
Баг кътā 1, д. 15, Кьой янънда.
Хавлж 1.
Харман д. 2.
Веджхи мешрух юзре:

Бин ики юз он секиз сенесине махсуб юхдей илтизамъмъзда олан Филбе войниган мукатāсж ве тевабии мюлхакатъндан Филбе казасъна табī, Куюнтепе нахъйесинде вакж, Дереджик нам карие мютемекинлеринден Мито зимми мюрд олуб, мютесарриф олдугу бащинасж махлюле аид олмагле, мюрдж месфуруи оглу Киро нам войник бащинаи мезкюрейе махлюлюнден талиб ве рагъб олмагън, биз дахи мукатāй мезкюр забити олдугумъз хасебийле, бер мютадж кадим юзре ресми аидесин ахз идуб, войникж месфур мютесарриф олмасж ичун йедине ишбу бащина тезкереси īта олунду. Бименихи теаля герек дър ки бехер сене юзерине едасж лязъм гелен мали мактӯин ве хъдмери лязъмесин джаниби мирие еда ейледикче, тарафъмъздан ве тарафж ахърдан хемесне манī ве мюдахъле ейлемдийе. Фи тарихъл мезбур.

Елхаджж Осман, векили мюдири войниган Филбе.

Дерун тескереде зикр олунан бащиная мютесарриф олан Киро кенди хюсн риза иле оглуларъна Вельо ве каръндаши Димитрейе вирмиш олмагле, мерсумлар дахи бащина тескересине талиб ве рагъб

Войнишко владало за бащина.

олуб, бизлер дахи сенеи мезбурун забитлери олдугумъз еджилден, кануня кадим юзре аидесин ахз идуб, мерсумлар йедине ишбу бащина танусуня йта олунду. Мадем ки сал бе сал юзерине лязъм гелен мали мактуин ве хъдмери лязъмеси джаниби мирие еда ейледикче, забтя ичун тарафъмъздан ве герек тарафя ахърдан бир кемесне мани олунмая. Тахрир фи 23 реби-юл-ахър сене 254.

Мир Али ага, забитж войниган

(Бенде-Езели Абдуллах Али)

(На опакото на записа е забѣлѣжено):

Дефтери вакъфа тахрир олунду Фи 7 джемаз-юл-ахър сене 70.

(Абдуллах Осман)."

Прѣводъ отъ турски:

Записъ

на името на войника Киро Митовъ за бащината му въ село Дереджикъ, Пловдивска околия. Година 1218 (1803).

Имотитѣ сж: една нива отъ осъмъ дюнюма въ „Наплавъ"; | една нива отъ петь дюнюма на воденичния пжть; | една нива отъ шестнадесеть дюнюма на Бѣльовския пжть; | една нива отъ два дюнюма на Берщовичкия пжть; | една овчарня отъ една лѣха; | едно блато отъ една лѣха; | една нива отъ деветъ дюнюма въ „Гумнището"; | една нива отъ три дюнюма въ „Върбалака"; | едно лозе отъ четири дюнюма въ „Климентовия Върбалакъ"; | едно лозе отъ два дюнюма въ „Белохъ" (Плухъ?); | едно лозе отъ седемъ дюнюма въ „Бургу" (?); | едно лозе отъ два дюнюма въ „Белохъ" (?); | едно лозе отъ единъ дюнюмъ и половина близо до селото; | единъ дворъ и единъ харманъ отъ два дюнюма.

Този записъ за бащина е издаденъ по слѣднитѣ причини:

Слѣдъ смъртьта на Мито, жительотъ село Дереджикъ, Овчехълмска нахия, Пловдивска околия, Пловдивски войнишки данъченъ районъ, който на хилядо двѣстѣ и осъмнадесетата година е повѣренъ на мене, бащината му, която той притежаваше, остана на „махлюла" (т. е. на вакуфа или на държавата). Понеже войникътъ Киро, синъ на поменатия покойникъ, поиска да му се отстжпи отъ махлюла казаната бащина и понеже азъ съмъ управитель на речения данъченъ районъ, слѣдъ като взехъ надлежното мито, съгласно съ стария установенъ редъ, издадохъ му настоящия записъ за бащина,

за да бѫде той притежатель. Ако е рекълъ Господь и той плаща ежегодно на държавата опрѣдѣления данъкъ и изпълнява нужната служба, тогава нито азъ да имамъ право за намѣса, нито пъкъ другъ нѣкой.

Сѫща дата.

(Подп.) Х. Османъ, Пловдивски войнишки намѣстникъ-управитель.

Киро, притежатель на поменатата въ записа бащина, доброволно я далъ на синоветѣ си Вельо и Димитъръ. Понеже послѣднитѣ поискаха да имъ се издаде записъ за бащина и понеже прѣзъ настоящата година азъ съмъ управитель, взехъ надлежното мито, съгласно съ стария законъ, и имъ издадохъ настоящия записъ за бащина. Щомъ тѣ плащатъ ежегодно на държавата опрѣдѣления данъкъ и изпълняватъ нужната служба, нито азъ да имамъ право да оспорявамъ тѣхното владѣние, нито пъкъ другъ нѣкой.

Написанъ на 23-и реби-юл-ахъръ 1254 (3-и юлий 1838 г.).

(Подп.) Миръ Али-ага, войнишки управитель.

(Печ.) Бенде Езели Абдуллахъ Али.

(На опакото): Помѣстенъ въ вакуфския регистъръ.

7-и джемазъ-юлъ-ахяръ 1270 (23-и февруарий 1854).

(Печ.) Абдуллахъ Османъ.

3. Поземелната собственость слѣдъ танзимата.

И слѣдъ танзимата, макаръ че бѣха унищожени много стари привилегии на отдѣлни съсловия, между които и привилегиитѣ на войницитѣ, се изминали почти двѣ десетолѣтия безъ да се направи нѣкакво подобрение въ дотогавашниитѣ отношения на сѫщинскитѣ земевладѣтели въ Турция, именно на народа, който е обработвалъ земята, и номиналния ѝ господарь — държавата, прѣдставяна главно отъ феудалнитѣ ѝ служители, спахиитѣ. При всичко че стѣснителнитѣ мѣрки при наслѣдването на поземелнитѣ имоти, за които се спомена по-горѣ, еднакво сѫ тежали върху цѣлото население — мусулмани и рая, при все туй една реформа въ тая область въ полза на работното население не е била лесна работа, защото съ туй чувствително се накърнявали интереситѣ на едритѣ земевладѣтели — спахиитѣ, а споредъ кривитѣ понятия на турскитѣ държавници косвено се накърнявали и интереситѣ на фиска, като си

въображавали, че поземелнитѣ имоти, докато остаятъ макаръ и номинална собственость на държавата, все прѣдставятъ за нея голѣмъ източникъ на приходи. Въ сѫщность, ако земята би се отстѫпила на населението, съ това се накърнявали главно и единствено интереситѣ на спахиитѣ, и тѣ сѫ били, които, облегнати на традицията и силно влиятелни въ най-високитѣ държавнишки крѫгове въ Цариградъ, туряли съвсѣмъ на страна тоя най-важенъ финансово-економиченъ въпросъ.

За съставителитѣ на султанския хатишерифъ прѣзъ 1839 год. не е могло да бѫде неизвѣстно обстоятелството, че докогато най-голѣмата часть отъ населението въ царщината не се осѣща сѫщински стопанинъ на своитѣ поземелни имоти, тѣзи имоти не само че нѣма да се обработватъ съ присърдце и рационално, каквото да имъ се увеличи доходностьта, но че изобщо тѣ ще стоятъ винаги съвсѣмъ обезцѣнени, което не може да не се отразява злѣ и върху фиска. При все това въ хатишерифа се взима само липсата отъ „безопасность на имота“ като главна причина. която прѣчела да расте народното богатство: „Ако липсува сигурность на имота, всички остаятъ глухи прѣдъ гласа на държавния глава; никого не интересува напрѣдъкътъ и общественото благо, а всѣки е погълнатъ отъ собственитѣ си безпокойствия. Напротивъ ако гражданинътъ съ довѣрие притежава своя имотъ, какъвто и да е този, тогава, изпълненъ отъ любовь къмъ своитѣ работи, на които той гледа да разшироча крѫгътъ, както и на своитѣ наслаждения, той ежедневно чувствува, какъ се удвоява въ сърдцето му прѣданостьта му къмъ царя и отечеството. Тѣзи чувства ставатъ у него източникъ на твърдѣ похвални дѣла“. И тъй въ хатишерифа въпросътъ за поземелната собственость изкусно се заобикаля, като се казва, че гражданинътъ, когато съ довѣрие би притежавалъ своя имотъ, какъвто и да е той, щѣлъ да прѣуспѣва и пр. Слѣдъ тия фрази въ хатишерифа се указва на една едничка реформа, която прѣмо досяга интереситѣ на земевладѣлеца, именно. се обѣщава да се отстранятъ злоупотрѣбитѣ на тъй нареченитѣ „илтизамджии“, сир. прѣкупувачитѣ на десетъка, като се замѣни тая продажна, концесионна данъчна система съ прѣмъ данъкъ върху поземелната собственость съобразно съ нейната доходность. И наистина прѣзъ първитѣ години на „танзимата“ сѫ правени нѣкои слаби опити да се изпълни това обѣщание, изразено въ хатишерифа, ала безъ особени добри послѣдици (вж. у мене „Единъ документъ отъ първото врѣме на танзимата“, печ. въ Минист. Сборн. кн. XV).

И въ хатихумаюна отъ 1856 год. по прѣдмета, който ни занимава, нищо не е казано, освѣнъ че се перифразира вече казаното въ хатишерифа относително сигурностьта на имота и старата наемна система на събиране данъцитѣ, която въпрѣки хубавитѣ обѣщания въ хатишерифа си бѣ останала непокатната. Ала при все това твърдѣ скоро слѣдъ прогласяването на хатихумаюна, именно на 11 Мартъ 1858 год. биде публикуванъ като първо слѣдствие на изново прѣдприетитѣ реформи въ царството, новъ „законъ за земитѣ", съ цѣль да се урегулиратъ дотогавашнитѣ сплетени наредби по поземелната собственость и голѣмитѣ несправедливости, които сѫ произтичали за населението отъ тия наредби (вж. въ „Пълно събраніе на държавнитѣ законы и пр. на Османската имперія" отъ Христо С. Арнаудовъ, Цариградъ, 1872 г., т. II. с. 5 нт.). И наистина този новъ законъ прѣмо засяга и правото на владѣние и на наслѣдство на поземелнитѣ имоти, като внася нѣкои подобрения, ала въ твърдѣ ограничена, несѫществена мѣрка.

И този законъ дѣли поземелнитѣ имоти въ османското царство на петь категории, каквито сѫ сѫществували и по-прѣди. признаватъ се първомъ имоти, които сѫ пълна собственость на притежателитѣ имъ („стопански земи", вж. ц. д.) съ право, щото тѣ да разполагатъ съ тѣхъ напълно както и съ движимитѣ си имоти, сир. да ги продаватъ, залагатъ, завѣщаватъ, замѣняватъ и пр., като плащатъ на държавата данъкъ, било десетъкъ (десетъчни земи, юшрие, terres decimalles), било специяленъ данъкъ (хараджие), който може да достига, както е било и въ старо врѣме, дори до половината отъ прихода. Слѣдъ тази категория земи иде най-голѣмата — „правителствени или тимариотски земи (феудални, мирié)", подиръ тѣхъ „посветени" или вакъфски земи (мефкувé), сетнѣ „земи оставени за обща потрѣба (метрукé) и мъртви земи (мевáтъ)." За насъ сѫ интересни наредбитѣ на закона относително втората категория земи — „правителственитѣ". За тѣхъ въ чл. 3. е казано (споредъ прѣвода на Хр. Ц. Арнаудовъ): „правителствени земи сѫ нивитѣ, ливадитѣ или чаиритѣ, лѣтнитѣ пасища (яйлацитѣ), зимовищата (къшлàцитѣ), куриитѣ и тѣмъ подобнитѣ, на които собственостьта принадлежи на държавната каса. Тѣ едно врѣме се отстѫпваха отъ импер. правителство, и въ случай на продань или располагаемость (сир. когато стопанинътъ имъ умре безъ наслѣдникъ) се земаха чрѣзъ позволението на ступанитѣ на тимаритѣ и заимитѣ (сир. спахиитѣ), които са считаха като ступани на земята, или по нѣкога отъ страна на тѣхнитѣ закупници или бирници. Но

въ послѣдно врѣме, като са унищожи тази система, тѣхното владѣние са прѣхвърля по позволението и по отстжпването на нарочния чиновникъ на В. Порта. И тѣхнитѣ притежатели са снабдяватъ съ тапии, които иматъ на чело императорската тугра. Тапия се именува количеството, което се дава срещу правдината на владѣнието и което се зема чрѣзъ нарочния чиновникъ за държавната каса".

Отъ приведеното съдържание на закона, макаръ и твърдѣ лошо прѣведено, ние възъ основа на по-старитѣ законоположения по сжщата материя ясно разбираме, въ какво сж състояли внесенитѣ отъ закона промѣни: правителственитѣ поземелни имоти вече не се отстжпватъ въ пожизненно владѣние на ленни владѣтели, спахии, понеже тая феудална система вече слѣдъ танзимата е била отмѣнена, така че такива имоти вече не се даватъ на населението подъ наемъ чрѣзъ спахиитѣ, а направо отъ държавата, която е опрѣдѣлила за това свои специялни чиновници, за да събиратъ наемния данъкъ (тапиитѣ) прѣмо въ приходъ на държавната хазна. Това е смисълътъ на чл. 3 отъ закона за земитѣ, споредъ който излиза, че нищо сжществено не се е измѣнило по тоя въпросъ, освѣнъ че се размѣнили господаритѣ, или по-добрѣ, че се отстранили посрѣдницитѣ между държавата и населението, спахиитѣ. Въ единъ приложенъ къмъ сжщия законъ „Уставъ за тапиитѣ" отъ 31 Декември 1858 год. (вж. Хр. Арнаудовъ, ц. д. 50) се казва изрично, на кои чиновници е било отстжпено правото да издаватъ тапии: „Чл. 1. Отстжпването на царскитѣ земи низъ областитѣ е възложено на мѣстнитѣ финансиялни чиновници т. е. на дефтердаритѣ и малмюдюритѣ, още и на казалийскитѣ мюдюри, които занимаватъ мѣсто на ступанитѣ на земята". Споредъ чл. 36 отъ закона за земитѣ, правителствениятъ чиновникъ наистина напълно е стжпилъ въ правата на спахията, защото: „притежательтъ на притежаемитѣ земи съ тапия може да ги отстжпи на когото ще по позволението на надлежния чиновникъ, било даромъ, било противъ позната цѣна". Съ това, както е видно, е било дадено право на притежателя да разполага съ имота, докато е живъ, обаче съ съгласието на чиновника. А когато стопанинътъ умре, имотътъ му споредъ сжщия членъ отъ закона се прѣхвърля, съгласно и съ старата традиция, „на онѣзи лица, които иматъ право за наслѣдие" (вж. ц. д. с. 18). Отъ чл. 59 на сжщия законъ се вижда, кои сж наслѣдницитѣ съ права да наслѣдватъ безъ тапия и кои съ тапия.

Споредъ чл. 59 право на прѣмо наслѣдство — безъ подновяване на тапията — сж имали тогава дѣцата и родителитѣ на умрѣлия стопанинъ. Въ случай, че такива наслѣдници нѣма, имотътъ се отстжпвалъ на други близки роднини срѣщу тапия: „сирѣчъ противъ цѣна, опредѣляема споредъ прѣцѣнението на безпристрастни и свѣдущи хора, които иматъ познание отъ пространството, отъ дюнюмитѣ, отъ синоритѣ и отъ добротата на тѣзи земи съразмѣрно съ растителната имъ сила, колкото отъ къмъ положението имъ. Такъво наслѣдствено право законътъ дава именно по редъ: 1) на еднокръвенъ братъ или поне на братъ по баща (отъ сжщия баща); 2) на еднокръвна сестра или ако нѣма такъва, на сестра отъ сжщия баща; 3) на внукъ или внучка; 4) на жената (сжпругата) или на мжжа; 5) на братъ или сестра по майка (отъ сжщата майка); 6) на дъщеринъ синъ или дъщерина дъщеря; когато нѣма подобни сродници на умрѣлия стопанинъ, земята се отстжпва на състопанитѣ на тая земя, и най-подирѣ на нѣкои жители отъ сжщото село, гдѣто се намира земята“. Споредъ чл. 60. „когато нѣкой притежатель на земи умре безъ наслѣдници, сирѣчь безъ чада, безъ баща и майка, а нѣма и лица, които иматъ право за тапия, споредъ означения начинъ, или, ако има такива, но сж изгубили правдинитѣ си, като сж се отрекли да зематъ срещу стойность на тапия земитѣ, за които сж имали право за тапия, тогази тѣзи земи оставатъ чисто безступански земи (махлюлъ), и се даватъ на оногози, който наддаде“ (вж. ц. д. 24—26).

Отъ казаното е ясно, че и слѣдъ хатихумаюна нищо сжществено не е било сторено по законодателенъ пжть, за да се подобрятъ аграрнитѣ условия въ страната, и поради това старитѣ безредици — всевъзможнитѣ начини да се заобикалятъ постановленията относително издаванието тапия, отъ день на день се умножавали. Особно турското население е намирало въ много случаи сгоденъ изходъ въ постановленията на сжщия законъ относително вакъвскитѣ земи: мнозина завѣщавали въ голѣми количества имотитѣ си на джамии и др. вѣрски институти, като запазвали за себе си, докато сж живи, правото да се наслаждаватъ отъ прихода на имота, който като вакъвски се освобождавалъ отъ данъци. На джамията се давала десетата часть отъ прихода, колкото би се дало десетъкъ на държавата. Всичко туй силно е оцетявало турската държавна хазна, а освѣнъ туй е спирало развитието на земедѣлието въ страната. Най-сетнѣ дори и чуждестранни държави се намѣсили

по този въпросъ прѣзъ 1867 година. Франция и Англия поискали отъ Портата, щото тя въ собствения си интересъ и въ интереса на населението коренно да измѣни системата на вакъфитѣ и да обобщи наслѣдствената собственость на поземелнитѣ имоти (вж. Engelhardt Ed., La Turquie et le tanzimat, I. 209). По поводъ на тия чужди съвѣти и подъ натиска на самото население най-сетнѣ излѣзълъ на 1867 г. 12 априлъ султански ферманъ, съ който значително се разширява наслѣдственото право надъ поземелнитѣ имоти безъ тапия, до седма степень, сир. имотътъ безъ тапия прѣминава върху всичкитѣ горѣизброени наслѣдници, отъ които по закона за земитѣ отъ 1858 година, се изисква тапия. (вж. Хр. Арнаудовъ, ц. д. 91: „Уставъ за наслѣдственото право върху правителственитѣ (емирие) и посветени (мевкуфе) земи.“ Въ излѣзлитѣ едноврѣменно „Постановления за приспособяванье прѣдидущия законъ“ (10. априлъ 1867 г., вж. ц. д. 93—94) се съобщава, че въ замѣна на „доброто,“ което съ реченото разширение на наслѣдственитѣ права се прави на населението, и отъ друга страна, за да се надомѣсти поне отчасть паричната загуба, която ще търпи държавната хазна, понеже въ бѫдеще ще се лишава отъ приходитѣ, които по закона за тапиитѣ ѝ се падатъ, държавата иска веднажъ за винаги отъ населението една отплата отъ 15% отъ годишния приходъ на земята, сир. единъ и половина десетъкъ сверхъ обикновения десетъкъ. А за да не бѫде тежко на населението, да плати изведнажъ тия 25%, правителството е рѣшило да прибере реченат врѫхнина отъ 15% въ течение на 5 години, именно първата година половината отъ врѫхнината, втората — четвърть, а сетнѣ още три години наредъ по четвърть (вж. Арнаудовъ, ц. д. 93—94).

И така е станало. За да се убѣди населението, драговолно да склони да изплаща врѫхнината отъ 15%, разсрочена, както се каза, на петь години, въ отдѣлни кази ще да сѫ били разгласени особни „обявления“ къмъ населението, въ които по-популярно се тълкували мотивитѣ на това правителствено рѣшение. Едно такъво обявление, разпратено, види се, по Пловдивската каза, намѣрихъ въ селото Калъчли (Пловдивско). То е печатано на една страница на голѣмъ форматъ (50 см. на 35), безъ дата и безъ подписъ. Не зная, имало ли е сѫщо такъво обявление и въ други кази, а неможахъ да провѣря, да ли то не е било публикувано въ нѣкои отъ тогавашнитѣ вѣстници. Че обявлението е печатано прѣзъ 1867 г.,

това е ясно отъ съдържанието му. Прѣдавамъ това интересно „Особно обявление“, отправено къмъ селянитѣ, точно споредъ оригинала, като напълно запазвамъ не само правописа, но и вида на печатнитѣ букви.

„ОСОБНО ОБѦВЛЕНІЕ.

Селяни!

Знаете че нивитѣ, ливадитѣ, коріитѣ, кѫшлацитѣ, пáшитѣ и тѣмъ подобни мѣста, които ся наричатъ мирійска или вакѫвска земя, тѣ не бѣхѫ стока на стопанитѣ имъ, нъ сѫщыятъ тѣхънъ стопанинъ бѣше царщината, заради това, който человѣкъ има земя подъ свое притяжаніе, той е като единъ кираджія на тѣхъ мѣста. Слѣдователно, земята на едного человѣка слѣдъ смърть-та му не оставаше нито на дѣтцата му нито на другитѣ му наслѣдници. Отпослѣ обаче съ еднѫ высочайшѫ царскѫ заповѣдь, турна ся единъ новъ законъ, щото такыва мѣста да оставатъ само на дѣтца-та, а още по отпослѣ ся рѣши да оставатъ на баща-та и на майка-та, и до сега съобразно съсъ този законъ, освѣнь на дѣтца-та, баща-та и майка-та, на никого други отъ роднинитѣ не оставаше мерасъ, и кога-то умрѣше единъ человѣкъ, който има земя, ако ся случи да нѣма дѣтца, баща и майка, ниви-тѣ му, ливади-тѣ му и всяко друго мѣсто, което е было мирійско или вакѫфско, продаваше ся и пари-тѣ му ся зимахѫ за хазнѫ-тѫ, а братія-та, унуки-тѣ, или жена-та, или мѫжь-тъ пакъ на една женѫ, не зимаше мерасъ отъ това мѣсто. Съ еднѫ рѣчь, колкото ниви, ливади, коріи и други такыва мѣста има единъ человѣкъ, на животъ му сѫ като единъ еманетъ, а слѣдъ като умрѣ, ако бы да нѣмаше дѣтца, всички-тѣ му родители и онія, които оставахѫ въ кѫщѫ-тѫ му, принудявахѫ ся или да купятъ съ пари отъ ново ливади-тѣ и нивитѣ, или пакъ ако не бѣхѫ въ състояніе, стояхѫ и глѣдахѫ отъ далечь.

Всевышный Богъ нека продължи днитѣ на нашіятъ Царь и Господарь. Негово Величество както всякогашь мысли и иска доброто, спокойствіето и обогатяваніето на подданницитѣ си, тъй сжщо и сега иска да направи още едно добро за земледѣліето, сир. за ренчперликътъ и за чифтчиликътъ. Отъ днесь той издаде една высока своя Царска заповѣдь, щото единъ человѣкъ колкото мѣста има, да му бждятъ като сжща негова стока и притяжаніе, и когато умрѣ да можатъ и другитѣ му роднини да зиматъ мерасъ както дѣтцата му, а за да не остане ни единъ лишенъ отъ този мерасъ, нашіятъ Царь отъ днесь дава воля, че такава мирійска или вакжфска земя, като: ниви, ливади, коріи и други подобни, слѣдъ смърть-та на умрѣлыятъ да оставатъ на братіята му, на унуцитѣ му, отъ женага на мжжьтъ и отъ мжжьтъ на жената, и сега дойде единъ новъ законъ съ едно царско писмо, за начинътъ по когото трѣбва да ся вършатъ тыя работи, и отъ тоя законъ ся испроводи на всѣко мѣсто. Освѣнь това знайно е, че отъ напрѣди ниви и ливади не можахж да ся продаватъ за борчъ и да ся даватъ залогъ, а отъ сега на татакъ тыя работи ще можатъ да ся вършатъ.

Никой нѣма който да не познае до колко е добро и полезно това нѣщо, защото отъ напрѣди който человѣкъ казваше, азъ сьмь мюлкъ сайбія на нивитѣ си, и братіята му, унукитѣ му и жената му, когато ги работяхж на едно, слѣдъ като умрѣше человѣкътъ, тій остаяхж съ празни ржцѣ, и който дадеше повече пари, той купуваше нивитѣ. Заради това, нивитѣ нѣмахж толкова честь, колкото другитѣ мюлкове, и никой не гы гледаше като свои мюлкове, нито пакъ ся стараеше за обогатяваніето си. Сега обаче, братіята и унукитѣ на оногова человѣка, заедно и записанитѣ въ новыя законъ роднини, които всичкытѣ сж работили на нивжтж му, като знаятъ че когато и да е тій ще бждятъ наслѣдници на мюлкътъ му, ще ся стараятъ да го обработватъ, и това до колко

е добро и една голѣма милость за васъ, стига само да помыслите и ще разумѣете.

Отъ напрѣди като умрѣше единъ человѣкъ, който да нѣмаше дѣтца и родители, нивитѣ му и ливадитѣ му ся продавахѫ и паритѣ имъ ся зимахѫ за царскѫтѫ хазнѫ, и отъ това нѣщо произлизаше голѣма полза за царьтъ, а днесь гдѣто отстѫпва и пожертвува толкова пари, вый твърдѣ добрѣ разумѣвате, до колко е полѣзно това нѣщо за всичкитѣ жители.

Прочее, на срѣща това царско добро, ренчперитѣ и чифтчіитѣ които иматъ земя, мыслимъ че сѫ длъжни да дадѫтъ едно малко нѣщо за благодареніе. Заради това Свѣтлѣйшыятъ нашь царь и Господарь издаде една высока царска заповѣдь, щото споредъ произвѣденіята които даватъ мѣстата на едного человѣка, да му ся земе само за единъ пѫть единъ десятокъ и половина, обаче защото ще е мѫчно да ся земе изведнашь този десятокъ, то за да иматъ жителитѣ лесннотія, заповѣдано е да ся събере за петь години.

Това плащаніе ето какъ ще стане: Този единъ и половина десятокъ ще ся рѣче че е по петнадесять на стотѣхъ. Това количество петнадесять на стотѣ ще ся исплати за петь години: за първата тази година ще ся земе на стотѣ петь, за втората два и половина, за третята пакъ два и половина, за четвъртата и за петята ще ся земе сѫщо по два и половина и ще ся свърши всичкото, а слѣдъ изминуваніето на тыя петь години, десятокътъ ще си ся зима пакъ както и на прѣди. Слѣдователно, селата които ще ся продадѫтъ съ илтизамъ, ще ся дадѫтъ подъ тыя условія.

Въ този десятокъ нѣма да ся намисатъ лозята и черницитѣ, нъ е само за другитѣ произведенія (махсули). Не е нуждно да ви расправямъ, че десятокътъ е едно на десять. Онзи человѣкъ, който по арманътъ дава на десетьтѣ едно отъ махсультъ си, или на десять кила едно, тази година ще даде половина кило повече, а идущѫтѫ годинѫ въ врѣмя на арманътъ,

когато даде на десятьтѣ кила едно, ще даде повече единъ чійрекъ отъ килото, а за останжлитѣ три години сжщо ще даде повече на десятьтѣ по единъ чійрекъ отъ килото, и разумѣва ся, че таквозъ едно малко нѣщо не ще ся види тежко и не ся вижда много спорядъ доброто, което ни направи царьтъ за земята.

Като знаемъ че жителитѣ отъ всичкытѣ области на царскжтж државж ся показватъ въ всѣко нѣщо добродѣтелни и ревностни, явно е, че тіи ще испълнятъ и тази заслуга къмъ царьтъ, и нѣма да останатъ назадъ отъ заслугитѣ които правятъ всичкитѣ други подданници на царскжтж државж".